

Vita Bulla. Overvejelser om en gravsten i Sorø Kirke

Af Knud Holm

1. Indledning

Vita Bulla, livet er en boble – underforstået: Den kan briste når som helst. Det var, hvad der skete for en kun fem dage gammel dreng tilbage i 1632, forældrenes førstefødte – de var gift året i forvejen. Drengen fik en fin gravsten, der ligger i gulvet i Sorø Kirke i nordre sideskib. Stenen er forsynet med en latinsk indskrift og et rundt relief forestillende en dreng, der blæser sæbebobler (fig. 1-2).

Det er vist ikke så tit, man fanger J. B. Løffler i en misforståelse – han skriver, at relieffet fremstiller et siddende barn, der leger med kugler!¹ Man kan selvfølgelig spørge sig selv: Hvordan gengiver man en sæbeboble i sten! Der er næppe noget, der er hinanden så modsat i karakter, som en sæbeboble og en sten.

Motivet livet som en boble er velkendt og anvendt i kunsten som et *memento mori* – som alternativ til de endnu mere anvendte i kirkekunsten og på gravmonumenter: Timeglasset og kraniet over de korslagte ben – de sidste er måske navnlig anvendt over de mere bedagede afdøde.

Det er ikke ret ofte, man ser så fin en sten over en blot fem dage gammel dreng. Havde forældrene været hjemmehørende i Sorø og tilhørt den klasse, der har sørget for et fint familiegravsted i kirken, så var kisten med drengen nok havnet i et hjørne af gravkammeret ved siden af slægtens mere bemærkelsesværdige medlemmer. Men sådan var det ikke.

Drengen er Jacob, Wichmann Hasebarts søn – Iacobo Wichmanni Hasebardo. Den fulde indskrift lyder: *Filiolo desideratissimo iacobo wichmanni hasebardo, anno christi m.dccxxxii die xi marty nato xvi eiusdem Renato ac denato, moesti posuere parentes.* »Filiolo desideratissimo«: Den allerhøjest-ønskelige – eller ønskede lille søn. »Moesti posuere parentes«: Forældrene må sørge. Jacob er født den 11. marts – død d.16.

Wichmann Hasebart nåede lige at blive biskop i Viborg inden han døde i 1642. Men på det her tidspunkt 10 år før er han i Sorø med sin kone Maren Brod eller Braad, som hovmester for Christian d. IV's søn med Kirsten Munk: Grev Valdemar Christian, der er 11 år gammel og frekventerer akademiet på samme tid. Det er ham, der har givet navn til Valdemars Slot på Tåsinge, som han dog aldrig boede i. Slottet var bygget af faderen. Valdemar og dermed drengens hovmester Hasebart er kun i Sorø to-tre år, så det eneste materielle vidnesbyrd om deres ophold her, er drengen Jacobs gravsted og gravsten. Stenen er af Ølandskalk, 107 x 53 cm stor. Den ældste kirkebog i Sorø dækker 1690-98, så mere end stenens egne oplysninger får vi ikke her.

2. Gravsten over børn

En sten over en fem dage gammel dreng indeholder ifølge sagens natur ikke en række hentydninger til personens liv, eftersom der næppe nåede at være

Fig. 1. Lille Jacobs gravsten. Foto: KH 2010.

Fig. 2. Drengen med sæbebløerne. I venstre hånd holder han en skål (muslingskal?) med sæbevandet, i højre røret, hvormed han blæser boblerne. Relieffet kan meget vel være inspireret af H. Goltzius' kendte stik (se Fig. 3.) – drengens ansigt og frisur synes genkendelige! Foto: KH 2010.

et. Vi er vant til, at epitafier og gravsten indeholder detaljer om den afdødes liv, profession, giftermål, afkom etc. – ligeledes i nogle tilfælde mere eller mindre omfattende redegørelser for vedkommendes slægt og forfædre. På denne sten bliver imidlertid døden det afgørende eftersom der ikke var meget liv. Altså boblen!

Andre sten over børn i denne periode, dvs. under Trediveårskrigen, ser vi også, hvor faderen er fulgt med hæren rundt i Europa, og, som det ikke

sjældent var tilfældet med officererne, havde konen med i trainet, måske en gravid kone, måske en kone, der allerede havde født, hvorfor også barnet var med i følget. I Le Temple – en evangelisk kirke i Le Locle i Schweiz, ses en fin sten over en pige. Hun havde dog nået at blive seks år, da hun døde i 1639. Stenen bærer en latinsk indskrift, men har ingen allegoriske hentydninger til døden. Til gengæld har det, at hun dog blev så gammel kunnet give anledning til at forældrene beskriver hen-

de som: *vel rara erat gemmula* – intet mindre end en sjælden juvél. Her har vi så modsætningen til det flygtige liv – en sten, en juvél, der netop er bestandig. Forældrene har brug for at bevare om ikke pigen, så erindringer om hende – og den skulle gerne være varig.

3. Goltzius, *vanitas* og gravstenen i Sorø

Men tilbage til Sorø. Relieffet på stenen kan meget vel – forskellighederne til trods – være inspireret af Hendrick Goltzius' kendte stik »*Qvis Evadet?*« – Hvem undslipper? (Underforstået døden) (fig. 3).

Goltzius' stik indeholder foruden kraniet – som den klare påmindelse om døden, tre andre såkaldte vanitassymboler, nemlig: sæbeboblen, blomsten og røgen.² Altså sæbeboblen, der brister i et nu, blomsten, der kommer med foråret, udsender sin duft, men visner, før man får set sig om, og røgen, der driver bort og kun efterlader lidt aske, lidt støv. Som også Franco Estius' digt under billedet fortæller:

*Flos novus, et verna fragrans argenteus aura
 Marcescit subito, perit, ali, perit illa venustas.
 Sic et vita hominum iam, nunc nascentibus, eheu,
 Instar abit bulla vanique elapsa vaporis.*

*Nys udsprunget blomst, og forårets heftige sølverne duft
 visner pludselig bort, forsvinder og dør, dens skønhed er luft.
 Således også et menneskes liv – just kommet til live, men
 så vé, o vé
 igen gået bort – boblen er bristet, kun lidt røg er at se.
 (frit oversat af forf.)*

Skønt rækkefølgen er en anden, synes digtet inspireret af et bibelord nemlig Jobs Bog kap.14, 1-2, der i Luthers bibeloversættelse 1545 lyder:

Fig. 3. Goltzius' stik »*Qvis evadet?*«: Hvem undslipper (underforstået døden). (Findes i flere versioner med afvigende billedfremstilling og med forskelligt medfølgende vers). (Hendrick Goltzius 1558-1617). Wikimedia Commons (2012).

Der Mensch, vom Weibe geboren, lebt kurze Zeit und ist voller Unruhe.
 Er gehet auf wie eine Blume und fällt ab,
 fleucht wie eine Schatten und bleibet nicht.

Just denne tekst har Johann Christoph Bach (1642-1703) anvendt i sin femstemmige motet af samme navn.

Det er fristende, at ofre lidt opmærksomhed på andre dødssymboler, der optræder i Goltzius' stik, f.eks. blomsten. Først vil jeg dog med udgangspunkt i Sorøstenen forfølge netop boblen nogle af de andre steder, hvor vi træffer på den.

Goltzius' stik findes i adskillige versioner. Et af disse andre ses her i fig. 4. Billedet danner åbenlyst model for den figur, der optræder i bunden af flere epitafier fra det østjyske område alle skåret af Arent Friederichsen Slache i Horsens indenfor de sidste år-

Fig. 4. »Quis evadet?«. Denne version bærer Goltzius' navn, men anses af nogle for at være udført af en af hans elever eller medarbejdere. British Museum, Prints and Drawings, The Collection database.

tier af 1600-tallet: kirkerne i Falling og Vær, Horsens Klosterkirke og et eksemplar i Horsens Museum med usikker proveniens (fig.5-6).

Den bobleblæsende dreng ses også enkelte steder i mere signaturagtig form uden indlysende kunstneriske forbilleder.

I en stentavle – et epitafium – i Gøttrup Kirke i Nordjyllands Amt (Vester Hanherred, gamle Thisted Amt) ses han holdende sit blæserør i venstre hånd, mens han støtter højre på et timeglas. Han er lidt atypisk i denne sammenhæng, idet stenen er sat over et ægtepar, som begge opnåede en rimelig høj alder.

Fig. 5. Dreng blæsende sæbeboble – siddende på et dødningehoved. Muslingeskal og boble gået tabt. Vær Kirke, Jens Pedersen Bai's epitaphium, 1681. Foto: Torkild Jensen.

Fig. 6. Som Fig. 5, men her er sæbeskål/muslingeskal med boble bevaret. Horsens Museum. Proveniensen uvis. Efter Danmarks Kirker.

Vel, timeglasset har jo sin afmålte tid, men rinder trods alt ud. Mens boblen brister i et nu, handler timeglasset om en vis varighed (fig.7).

På en stor ligsten fra Ribe Domkirke ses han lige under skriftfeltets venstre hjørne, mens hans modstykke, en dreng, der støtter albuen på et timeglas og holder et kranium i den anden hånd, sidder under højre hjørne (fig.8).

Endnu et epitafium i form af en stenplade finder vi i Kirke-Hyllinge Kirke. Her optræder drengene også parvis, idet vi har den bobleblæsende dreng nederst i højre hjørne, mens drengen i det modsatte hjørne hviler albuen mod et kranium. Her har vi lov at anse drengene for en henvisning til de tre sønner og to døtre, der er døde før moderen og mindes på pladen, som er sat af faderen over hende og de døde små.

Fig. 7. Detalje af stenepitafium i Gøttrup kirke omkr. 1736 over major Parmo Speitzer og hustru Maria Jacobsdatter. Dreng blæsende sæbebobler støttende sig til et timeglas. Aalborg Stifts hjemmeside: Gøttrup Kirke, Gravsten.

Fig. 8. Gravsten, Ribe Domkirke. Lauridz Christensøn Friis 1660. 251 x 143 cm. I venstre side under skriftfeltet en sæbeboble-blæsende dreng, i højre side tilsvarende en dreng, der hviler højre albue på et timeglas og holder et kranium i venstre hånd. Foto: KH 2004.

Hustruen er vist øverst på pladen, hvor hun knæler under den sol, der er med til at få blomsten foran hende – hendes blomst – til at trives, for dernæst at visne. En engel svæver ned fra skyen medbringende en laurbærkrans og en palmegren, uden tvivl som et udtryk for mandens taknemmelighed for et frugtbart og glædeligt samliv gennem alle årene. Han dør året efter, hvilket også er kommet med på stenen (fig.9).

Fig. 9. Kirke-Hyllinge Kirke. Stenplade i træramme. Epitafium over præsten Johannes Aubertin og hans hustru Elisabeth Catharina Krone samt 5 af deres ialt 9 børn. Omkr. 1768. Nederst en sæbeboble-blæsende dreng og en dreng, der støtter albuen mod et kranium. Øverst en blomst foran den knælende hustru. Foto: KH 2012.

Lille Jacobs sten i Sorø er det ældste eksempel, jeg er stødt på. Næsten lige så gammel er den fine sten over borgmester Gerdt Schrøder i Roskilde Domkirke. Den bærer i hjørnerne fire drengebørn bærende timeglas, kranium, fakkel og nederst til højre skålen og blæserøret, hvormed han blæser sine bobler. Langs siderne desuden to felter med korslagte lårben omslynget af slanger og to felter med hakke og spade ligeledes holdt sammen af slanger. Midtfor på langsiderne er der felter med figurerne Fides og Spes; troen, midtfor tilh. Nedenunder det egentlige skriftfelt står sætningen: *I dag mig – i morgen dig.*

I Statens Museum for Kunsts nyophængning, kan man bl.a. se den hollandske maler Karel Dujardin's billede »Dreng, der blæser sæbebobler« (K. Dujardin

Fig. 10. Gravsten, Roskilde Domkirke. Gerdt Schrøder 1643. 211x110 cm. I hjørnerne fire Vanitas symboler: timeglas, kranium, fakkel og sæbebobler. Langs siderne felter med korslagte ben omslynget af slange samt hakke og spade ligeledes omslynget af slange. Midtfor tilh. Fides, troen, midtfor tilh. Spes, håbet. Nedenunder det egentlige skriftfelt står sætningen: *I dag mig – i morgen dig.*

1626-78). Han er vist båret afsted over havet i en stor muslingeskal stående på en stor boble, der ligger i skallen næsten som en perle. Værket får dermed klare mindelser om Botticellis velkendte billede »Venus fødsel«, hvor hun som »den skumfødte Venus« på samme måde står i en stor muslingeskal på havet. Dobbeltheden mellem den unge dreng med boblerne og det velvoksne kranium visende til livets ende i Goltzius' stik, er her vendt om, således at vi præsenteres for fødslen og dernæst drengen og boblerne (fig.12).

Som boblen typisk optræder i forbindelse med små børns død, ser vi at blomsten nok navnlig anvendes på personer, der har oplevet den første ungdoms vår, men er døde i en ung alder – vistnok som oftest piger!

Fig. 11. Gerdt Schrøders gravsten, detalje. Drengen med boblerne.

Fig. 12. Karel Dujardin: Dreng, der blæser sæbebobler. 1663. 116 x 97 cm. Statens Museum for Kunsts hjemmeside.

Blomsten, der lider en snarlig død, afspejles ikke blot i billeder og skulptur, men er naturligvis også talrigt til stede i litteraturen. I følgende eksempel fra 1794 fornemmer vi det som underliggende tema i madame Sabrans digt til datteren madame Custine, skrevet, da Delphine – som hun hedder – sidder indesluttet i Carmes-fængslet i Paris. Baggrunden er den, at Delphines svigerfar generalen Adam Philippe de Custine var blevet guillotineret i august 1793 efter at have siddet i månedsvi i La Conciergerie – et af de andre fængsler i Paris hvor revolutionens »fjender« blev buret inde – og hendes mand Armand de Custine efterfølgende i januar 1794. Den tidligere succesrige general havde på det seneste tabt flere slag, og da han samtidig havde udtrykt sin afsky overfor tribunalets fremfærd i hjemlandet og i øvrigt tilhørte en af de gamle adelige slægter, var han et oplagt offer for tribunalets fortsatte hævdelse af de revolutionære tiltags nødvendighed. Armand havde været på nippet til at blive smuglet ud af fængslet men nægtede i sidste øjeblik, da dugfriske bestemmelser, der krævede dødsstraf over folk, der hjalp disse »fjender«, ville kunne få fatale følger for arrest-

forvarerens datter, der havde været med i planlægningen og var kommende medaktør ved planernes udførelse. På denne baggrund var det klart, at Françoise-Éléonore Sabran måtte tvivle på nogensinde at få datteren at se igen. Delphine var fængslet i otte måneder, men slap ud, da trykket lettede noget efter Robespierres henrettelse senere på året. Delphine fik vistnok først kendskab til moderens digt, efter at hun var sluppet ud. Men senere blev det kendt over store dele af Europa – og moderens bange anelser afløstes heldigvis af lettelse.

*Est bien à moi, car l'ai fait naître,
Ce beau rosier, plaisirs trop courts !
Il a fallu fuir, et peut-être
Plus ne le verrai de mes jours.*

*Beau rosier, cède à la tempête :
Faiblesse désarme fureurs,
Sous les autans, courbe ta tête,
Ou bien c'en est fait de tes fleurs.*

*Bien que mes fis, mal que me causes,
En ton penser s'offrent à moi ;
Auprès de toi n'ai vu que roses,
Ne sens qu'épines loin de toi.*

*Étais ma joie, étais ma gloire,
Et mes plaisirs et mon bonheur ;
Ne périras dans ma mémoire :
Ta racine tient à mon coeur !! . . .*

*Rosier, prends soin de ton feuillage,
Sois toujours beau, sois toujours vert,
Afin que voye après l'orage
Tes fleurs égayer mon hiver.*

*Hvor godt for mig, at til den jeg gav liv
denne pragtfulde rose – skønt glæden var kort;
den måtte jo flygte, men giv – ja, oh giv
at vi ses igen inden vi begge går bort.*

*Men bøj dig i stormen, min rose – det' bedst,
sådan afvæbner du raseriet!
Bøj hovedet nu i den hujende blæst,
så din blomsterpragt ej bli'r til undergang viet.*

*Godt hvad jeg gjorde, slemt nu at følge
tanken om alt hvad du ofrer for mig.
Tæt på dig ser jeg kun blomsterne bølge
fjernt fra fornemmer jeg tornefyldt vej.*

*Forbliv nu min glæde, forbliv nu min ære,
min morskab, min lykke – alt godt som jeg ved;
Forsvind ikke ud af hukommelsens sfære:
Min støtte, mit hjerte, min kærlighed.*

*Ja rosenbusk værn nu om bladene dine
– vær altid smuk – vær altid grøn,
så sidenhen – efter ulykkers lavine
dine blomster kan gøre min sensommer skøn.*

(oversat af forf. febr. 2012)

4. Flere dødssymboler

Som vi har set, optræder der ofte flere af de omhandlede dødssymboler i kombination, ikke blot i Goltzius' stik, men også på gravsten og epitafier. Det er vistnok usædvanligt, at påtræffe dem på alterbordsforsider. Det finder vi dog på et alterbordspanel fra 1666 i Serridslev Kirke ved Horsens (fig.13). De tre felter indeholdende dydefigurer for håb, tro og styrke flankeres af fire kvindelige hermer bærende henholdsvis blomst, røg fra en

Fig. 13. Serridslev Kirke ved Horsens. Alterbordspanel 1666. De fire hermer bærer dødssymbolerne blomst, røg fra en urne, timeglas og kranium. Signaturen i midterfeltet, der ser ud som B4, er de sammenskrevne bogstaver B, H og M. De står for giveren, ægteparret Henrik Mund og Bente Mormand. Foto: Eigil Holm 2001.

urne, timeglas og kranium. Midterfeltet bærer en signatur, der henviser til giveren, de daværende ejere af Serridslevgård, der sikkert har haft indflydelse på, hvad panelet skulle indeholde.

Dødedansen har, eftersom den netop generelt og sammenfattende beskriver, hvordan døden kommer til alle, høj og lav, ung og gammel, rig og fattig osv., ingen plads på monumenter over enkeltpersoner, selv om den hører hjemme i kredsen af *memento mori*-påmindelser. Dødedansen kender vi derimod som vægdekorationer – kalkmalerier fra kirkerne, blandt de kendteste var den i Lübecks Maria Kirke. Den gik imidlertid selv til under Anden Verdenskrig – delte altså skæbne med sine personer. Men også fra bøger, hvoraf den kendteste nok er Holbeins udgave.

Men manden med leen kan man godt træffe på. Her eksempelvis fra en lille engelsk messingplade fra 1752 opsat til minde om familien Walsh, far mor og datter. Læg også mærke til de litterære citater: »Memento mori« til højre og »Sic fugit tempus« til venstre. Den sidste virker næsten som en sammentrækning af de almindeligt forekommende: »Sic gloria transit« og »Tempus fugit« (fig.14).

Fig. 14. Detalje, gravplade af messing. Her er manden med leen forsynet med vinger, så han kan haste frem. 1752. Foto Love, Malcolm Norris, Monumental Brasses. The Craft. London 1978.

Fig. 15. Niels Hansen-Jacobsen: Døden og Moderen, 1892. Skulpturen taler for sig selv. Kirkegården ved St. Petri Kirke, København. Foto: KH 2012.

Indenfor kunsten optræder han i talløse sammenhænge. Her i et kendt dansk eksempel af en repræsentant for symbolismen i dansk skulptur: Niels Hansen-Jacobsen med hans »Døden og Moderen« fra 1892. Her taget med som endnu et udtryk for at inspirationen mellem personlige mindesmærker i kirken og kirkelig kunst på den ene side og kunstneriske manifestationer uden for kirken på den anden side er gensidig og til enhver tid har været det (fig.15).

Kommende fra disse almene allegoriske hentydninger til den alle ventende død, er det overraskende at finde en så individuelt baseret allegori som den, jeg nu skal omtale. På en messinggravplade, der findes i Gruuthus-samlingen i Brugge, og som i 1509 blev lagt over en Abel Porcket, ses, hvordan døden er kommet til ham i Kains skikkelse. Kain er vist med

Fig. 16. Messinggravplade over Abel Porcket †1509, nu i Gruuthuse museet i Brugge, Flamsk arbejde 81 cm høj. Kain slår Abel ihjel med en »asenskæft«. Copyright: photo Stad Brugge, photographers, collection: Musea Brugge, Gruuthuse.

den hævdede »asenskæft« – æsel-kæbebenet –, med hvilken han slår Abel ihjel (fig.16). I øvrigt henligger det i det dunkle, hvornår det er blevet gængs, at vise Kain med asenskæften. Kains drab på broderen er beskrevet i 1. Mosebog 4. kapitel, men indeholder ingen omtale af en sådan.

Tilsyneladende er der på et eller andet tidspunkt opstået en sammenblanding mellem Kain og Abel fortællingen og omtalen i Biblen af Samsons drab på de 1000 filistre. Som der står i Frederik V's bibel fra 1749: »Og han fandt en fersk asen-kieft; og han ud-rakte sin haand, og tog den, og slog dermed tusinde mænd.« (Dommernes Bog, 15.kap. v.15.)

Shakespeare lader Hamlet sige, da han ser grave-ren smide med en kranieskal: »That skull had a tongue in it, and could sing once: how the knave jowls it to the ground, as if it were Cain's jaw-bone, that did the first murder!« Der findes talrige danske oversættelser af Hamlet, og i de fleste står der direkte oversat: Kains kæbe, Kains kæbeben – i en enkelt tidlig dog

Kains kindben – men først Johannes V. Jensen (1937) og siden Ole Sarvig siger (1965): » – som om det var den asenskæft, Kain begik det første mord med.« Johannes Sløk nævner i en note til sin oversættelse (1971), at det måske er det, der er meningen. Sådan læser jeg det også.

Som det fremgår, bygger Shakespeare på en allerede veletableret tradition om Kain med kæbebenet. Vi ser det i gravpladen og vi ser det bl.a. i et kalkmaleri fra Vigersted Kirke, her gengivet fra Axel Bolvigs *Den ny billedbibel* (2003) (fig.17).

Det vil sikkert være at overfortolke gravpladen, hvis vi udleder at denne Abel er blevet offer for et mord/brodermord. I øvrigt kan pladen mere prosaisk opfattes som en slags rebus: Her ser i Abel. Pladen har i alle fire hjørner – der hvor evangelistsymbolerne ofte sidder – en afbildning af en gris! For at man ikke skal være i tvivl, er de forsynet med påskriften »Porck«. Når vi ser, at manden hedder Porcket til efternavn bestyrkes vi i rebus tanken. Altså her ligger

Fig. 17. Kain og Abel.
Kalkmaleri i Vigersted
Kirke, omkr.1450. Axel
Bolvig, *Den ny Billedbibel*
2003.

hr. Abel Gris! hvis jeg må være så fri – han er måske af engelsk herkomst.³

Pladens indskrift, der sine steder er vanskeligt dechifrerbar, siger nogenlunde således:

Her ligger broder Abel Porcket, den afdøde forstander og ansvarlige for dette gudshus, der døde 1509 den 24 dag i april – bed for hans sjæl. Det nævnte gudshus var et klosterherberg – et St. Juliankloster, der tog imod pilgrimme, fattige rejsende og hjemløse, oplyser man fra Gruuthus museet. Klosteret i Brugge blev grundlagt 1290 og eksisterede til 1790.

5. Konklusion

Det karakteristiske ved stort set alle de allegoriske hentydninger til livets forkrænkelighed, som vi har beskæftiget os med her, er, at de kan opfattes helt løsrevet fra det kristne vokabularium og den kristne begrebsverden. Mange af dem kan også spores tilbage til den klassiske verden. At vores eksempler her knytter sig til 15, 16, 17 og 1800-tallet falder godt i tråd med kulturen i dette tidsrum med renæssancen, klassikken og romantikken. Gravplader fra en tidligere periode er ofte befolket med helgenbilleder og andre kristne symboler, men det ligger uden for den emnekreds, som vi her har bevæget os i.

Dog skal det straks siges, at det ikke forhindrer, at de optræder i skøn forening med kristne billedsymboler – se f.eks. gravstenen fra Ribe (fig.8), der er rig på disse, ligesom citatet fra Jobs Bog viser, at også biblen spøger i baggrunden (se ovf.).

Taksigelse

Jeg takker adjunct-conservator Kristel Van Audenaeren, stad Brugge Bruggemuseum, for hjælp med at oversætte inskriptionen på Abel Porckets plade, samt tilladelse til at bringe fotografiet af samme.

Efterskrift

Efter at ovenstående artikel var færdiggjort og afleveret, har forfatteren stiftet bekendtskab med yderligere nogle eksempler, som kan supplere artiklens indhold.

Den sæbebobleblæsende dreng ses på gravsten i Kolby Kirke på Samsø, fra første halvdel af 1700-tallet (stenen er forsynet med sekundær indskrift fra 1783). Endvidere i Kalundborg Vor Frue Kirke, på stenen over Hans Ottesen Langemach, omkr. 1734 (vistnok samme værksted som den netop ovenfor nævnte), Ubby Kirke, Års herred, Vestsjælland, over Terkel Terkelsen, fra 1735-45, samt på et epitafium i Søvind Kirke, Voer herred i Vejle Amt, over Hans Christensen Juul, død 1769.

Stenen i Ubby kirke, der ligger i koret, er usædvanlig, idet fire dødssymboler er afbildet i barokke rammer i stenens hjørner, der hvor vi er vant til at se evangelist-symbolerne eller måske våbenskjolde eller rosetter (fig. 18-19). Stenen bærer herudover kun tekst. Øverst står Memento Morii. De fire memento mori eller dødssymboler er timeglas, kranium, blæsning af sæbebobler og blomst, alle i hænderne på små engle-putti. Men ikke nok med det. Teksten slutter – efter opregningen af alle den afdødes data med følgende vers (citeret i tillempet nutidsdansk):

Stands læser og betragt:

Hvad er vort levned i verden dog andet
end som det lignes ved blomster og hø
sorrig med glæde er sammen beblandet
enden på dette er engang at dø
falde om kuld
fra sølv og guld
ædes af orme og blive til muld.

Fig. 18. Gravsten, Ubby Kirke, Holbæk amt. Terkel Terkelsen ml. 1735 og 1743.

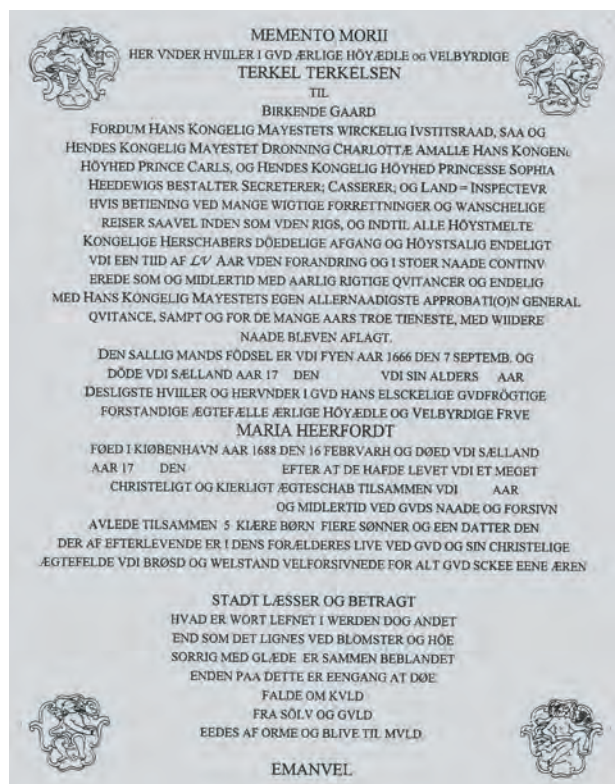

Fig. 19. Terkel Terkelsens sten, tekst og hjørnefelter med Vanitas-symboler.

Fig. 20. Gravsten, Slangstrup Kirke, detalje. Villads Andersen m.fl. 1652. Kombination af timeglas og mekanisk ur. Et af stenens fire hjørnefelter repræsenterende død, dom, himmel og helvede. Foto: Stiesdal og Jørgensen, Nationalmuseets Arbejdsmark 1985.

Epitafiet i Søvind bærer øverst et rundt felt, hvori drengen med sæbeboblerne fremstår i relief. Det er det seneste eksempel på det nævnte motiv, og det ligner det tidligste, nemlig den lille Jacobs sten fra Sorø Kirke fra 1632, deri, at det er det eneste symbol, der er gengivet. Alle de andre har sæbeboblerne sammen med andre dødssymboler.

Og listen over dødssymboler er ikke komplet, før vi får nævnt et ejendommeligt supplement til timeglasset. I en periode i 1600-tallet og sent 1500-tal finder vi nemlig undertiden timeglasset kombineret med enten en urskive, som det ses i de mekaniske ure, eller en balancearm (også blot kaldet balance); pendulets forgænger. På denne svingarm er ophængt to lodder symmetrisk om den lodrette aksel, spindelen. Ved at justere afstanden mellem lodderne regulerer man urets gang. Pendulet, der senere afløser balancen, tillader en præcisere gang af uret, og navnlig en mere minutøs regulering af gangen.

I *Danmarks Kirker*, hvor man finder eksempler på anvendelsen af dette symbol, bruger man en fransk betegnelse for denne mekanik nemlig *foliot*. Navnet hentyder formentlig til spindelens to små blade, der skiftevis

griber ind i kronhjulets tænder under urets gang, der altså styres af balancens sving frem og tilbage. De mekaniske ures udbredelse – på bekostning af timeglasset eller sanduret – skulle dengang med på gravstenen, syntes altså nogle, som endnu et udtryk for tidens gang og dets uudgædelige endelige resultat for mennesket.

Blot er det ejendommeligt at se de to tidsmålere kombineret på denne måde (fig. 20).

Noter

1. Løffler 1888 s. 14.
2. Vanitas: forfængelighed, forkrænkelighed. Der henvises normalt til Biblens Prædikerens bog kap. 1, 2, hvor der står: »Det er idel forfængelighed, sagde prædikereren, idel forfængelighed, det er altsammen forfængelighed« (Fr.V's bibel 1749) eller: »Endeløs Tomhed, sagde Prædikereren, endeløs Tomhed, alt er Tomhed« (Det danske bibelselskabs udgave 1944).
3. Kan også være fransk. Engelsk: pork. Fransk: porc.

Litteratur

- Bach-Nielsen, Carsten: Tidens tegn, Lidt om vanitasmotiver i 1600-tallet, *ICO* 1986:4, s. 1-12.
- Danmarks Kirker*, København 1933.
- Gjellerup, S.M.: Hasebard, Wichmand, *Dansk Biografisk Lexikon*, bd. VII, C.F. Bricka (udg.), Kjøbenhavn 1893, s. 122-23.
- Holm, Eigil: *Horsesegnens kirker*, Gedved 2002.
- Janson, Horst W.: A »Memento Mori« among early Italian prints, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 1939-40, vol. 3, s. 243-48.
- Janson, Horst W.: The Putto with the Death's Head, *The Art Bulletin* 1937, vol. 19, no. 3, s. 423-49.
- Langmuir, Erika: *Imagining Childhood*, Yale University 2006.
- Løffler, J.B.: *Gravmonumenterne i Sorø Kirke*, København 1888.
- Maugras, Gaston & P. de Croze-Lemercier: *Delphine de Sabran. Marquise de Custine*, Paris 1912.
- Steisdal, Hans & Marie-Louise Jørgensen, Urspindelen og urhjulet – to oversete forkrænkelighedssymboler, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 1985, s. 119-27.
- Webster, Nesta H.: *The Chevalier de Boufflers. A romance of the French Revolution*, London 1924.